IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI NAZORAT HAMDA ICHKI AUDIT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Pardamuradov Alibek Turayevich

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: pardamurodovalibek@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirishning nazariy, huquqiy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda davlat moliyaviy nazorati tizimida ichki audit xizmatlarining o‘rni, budjet mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanishni ta’minlashdagi ahamiyati, riskka asoslangan audit yondashuvi, raqamli nazorat vositalari va boshqaruv javobgarligini kuchaytirish masalalari tahlil qilingan. O‘zbekiston Respublikasida davlat moliyaviy nazorati tizimini modernizatsiya qilish, “Davlat auditi” axborot dasturidan foydalanish va ichki audit xizmatlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha so‘nggi yillardagi islohotlar maqolaning amaliy asosini tashkil etadi. Maqola yakunida davlat sektorida ichki nazorat hamda ichki audit samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: davlat sektori, ichki nazorat, ichki audit, davlat moliyaviy nazorati, budjet mablag‘lari, riskka asoslangan audit, audit qo‘mitasi, raqamli monitoring, korrupsiyaning oldini olish, boshqaruv javobgarligi.

Abstract: This article examines theoretical, legal and practical aspects of improving internal control and internal audit systems in the public sector. The study analyzes the role of internal audit services in public financial control, the importance of targeted and efficient use of budget funds, risk-based auditing, digital control tools and strengthening managerial accountability. Recent reforms in Uzbekistan related to modernization of public financial control, implementation of the “State Audit” information system and coordination of internal audit services are considered as a practical basis. The article provides recommendations for improving the effectiveness of internal control and internal audit in public sector organizations.

Keywords: public sector, internal control, internal audit, public financial control, budget funds, risk-based audit, audit committee, digital monitoring, anti-corruption, managerial accountability.

Kirish

Bugungi kunda davlat sektorida moliyaviy intizomni mustahkamlash, budjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va davlat xizmatlari sifatini oshirishning muhim sharti sifatida ichki nazorat hamda ichki audit tizimining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Davlat tashkilotlarida mablag‘lar ko‘lami kengaygani sari ularning sarflanishi ustidan faqat tashqi tekshiruvlarga tayanish yetarli bo‘lmay qolmoqda. Shu bois nazoratning profilaktik, riskka asoslangan va boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi ichki mexanizmlarini rivojlantirish dolzarb vazifaga aylandi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda davlat moliyaviy nazorati tizimini takomillashtirish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmati faoliyati bo‘yicha nizomlar qabul qilindi, budjet mablag‘laridan foydalanish ustidan moliyaviy nazoratni kuchaytirishga qaratilgan hujjatlar ishlab chiqildi hamda 2025-yilda “Davlat auditi” dasturi orqali nazorat va audit tadbirlariga oid

ma’lumotlarni avtomatlashtirilgan tarzda yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish mexanizmlari belgilandi.

Ushbu maqolaning maqsadi davlat sektorida ichki nazorat hamda ichki audit tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ichki audit davlat sektorida moliyaviy boshqaruv, risklarni boshqarish va javobgarlikni ta’minlovchi muhim institut sifatida baholanadi. Giniyatullina (2019) davlat sektorida ichki moliyaviy auditni takomillashtirishda xalqaro standartlar, ichki nazorat va ichki audit vazifalarini aniq ajratish zarurligini ta’kidlaydi. Demina va Krishtaleva (2023) esa budjet tashkilotlarida ichki nazorat nizomlari, risklar tasnifi va elektron SMART-nazorat vositalarini rivojlantirish boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishini ko‘rsatadi.

Tananyan (2024) davlat sektori tashkilotlarida moliyaviy nazoratni faqat kassa intizomini tekshirish bilan cheklamasdan, sarflangan resurslarning real natijadorligi va samaradorligini baholashga yo‘naltirish kerakligini asoslaydi. Postuła, Irodenko va Dubel (2020) ichki audit ko‘rsatkichlari davlat xizmatlari samaradorligini oshirishda ahamiyatli ekanini qayd etadi.

Masanja (2022) davlat sektorida audit qo‘mitasi, boshqaruv qo‘llab-quvvatlashi va ichki nazoratga maxsus nazorat jarayonlari ichki nazorat samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan. Najah va Omar (2018) ichki audit ichki nazorat tizimidagi kamchiliklarni aniqlash, tavsiyalar berish va nazorat qoidalarining amalda bajarilishini baholash orqali tizimni yaxshilashini ko‘rsatadi.

Rasheed va Jothimuni (2021) korrupsiyaning oldini olishda ichki audit funksiyasining mustaqilligi, auditorlar malakasi va yaxshi boshqaruv muhitini shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. Ardeleanu (2020) ichki audit va ichki nazoratning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilib, ichki audit tavsiyalari moliyaviy-buxgalteriya, davlat xaridlari, qaror qabul qilish va boshqaruv nazorati tizimlarini baholashga xizmat qilishini qayd etadi.

Asosiy va tahliliy qism

Davlat sektorida ichki nazorat tizimini takomillashtirish, avvalo, boshqaruv javobgarligini aniq belgilashdan boshlanadi. Har bir rahbar o‘z tashkilotidagi budjet mablag‘lari, davlat mulki, xaridlar, shartnomalar, kadrlar va xizmat ko‘rsatish jarayonlari bo‘yicha nazorat muhitini yaratishi lozim. Ichki nazorat faqat buxgalteriya yoki moliya bo‘limining vazifasi emas, balki butun tashkilot faoliyatiga singdirilgan boshqaruv mexanizmidir.

Ikkinchi muhim masala risklarni tizimli aniqlash va baholashdir. Davlat sektorida eng ko‘p uchraydigan risklar qatoriga budjet mablag‘larining maqsadsiz sarflanishi, davlat xaridlarida manfaatlar to‘qnashuvi, hujjatlashtirishdagi xatolar, hisob ma’lumotlarining kechikishi, aktivlar saqlanishidagi kamchiliklar va xizmatlar natijadorligini baholashning sustligi kiradi. Risklar reyestri tuzilmasa, ichki audit rejalari tasodifiy shakllanadi va eng muhim muammolar e’tibordan chetda qoladi.

Uchinchi yo‘nalish ichki audit xizmatining mustaqilligi va xolisligini ta’minlashdir. Ichki auditorlar tekshirilayotgan bo‘linmalar faoliyatiga bevosita aralashmasligi, audit rejalari risk darajasiga asoslanishi, audit natijalari esa rahbariyat va tegishli yuqori turuvchi organlarga o‘z vaqtida yetkazilishi kerak. Bunday yondashuv ichki auditni jazolovchi nazoratdan ko‘ra, boshqaruvni takomillashtiruvchi maslahat va ishonch beruvchi mexanizmga aylantiradi.

To‘rtinchi yo‘nalish raqamli monitoring va ma’lumotlar tahlilini keng joriy etishdir. 2025-yilda “Davlat auditi” dasturidan foydalanish maqsadi davlat moliyaviy nazorat organlari va ichki audit xizmatlarining nazorat-audit tadbirlariga oid ma’lumotlarini yig‘ish, qayta ishlash va saqlash orqali takroriy hamda asossiz tekshiruvlarning oldini olish, hisobot jarayonini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish bilan bog‘liq. Bu esa ichki auditni hujjatlarni qo‘lda tekshirishdan ko‘ra, ma’lumotlar asosida tezkor tahlil qilish bosqichiga olib chiqadi.

Beshinchi yo‘nalish ichki audit natijalari bo‘yicha tavsiyalarning bajarilishini monitoring qilishdir. Amaliyotda ayrim audit xulosalari rasmiy hujjat sifatida qolib ketadi, kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha aniq mas’ul, muddat va natija ko‘rsatkichi belgilanmaydi. Shuning uchun har bir audit tavsiyasi bo‘yicha “ijro xaritasi” tuzish, muddatli monitoring yuritish va takroriy audit orqali natijani baholash zarur.

Quyidagi jadvalda davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirish bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar umumlashtirilgan.

1-jadval

Davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari

Yo‘nalish	Amaldagi muammo	Takomillashtirish chorasi	Kutilayotgan natija
Risklarni boshqarish	Audit rejasi ba’zan formal tuziladi	Risklar reyestri va risk matritsasini joriy etish	Audit resurslari eng muhim sohalarga yo‘naltiriladi
Ichki nazorat muhiti	Mas’uliyat va vakolatlar aniq ajratilmagan	Ichki nazorat reglamenti va lavozim javobgarligini aniqlashtirish	Moliyaviy intizom va javobgarlik kuchayadi
Ichki audit mustaqilligi	Auditorlar faoliyatida ma’muriy bosim xavfi mavjud	Audit xizmatining tashkiliy mustaqilligini mustahkamlash	Xolis audit xulosalari shakllanadi
Raqamli monitoring	Ma’lumotlar turli tizimlarda tarqoq saqlanadi	“Davlat auditi”, g‘aznachilik, xaridlar va buxgalteriya ma’lumotlarini integratsiya qilish	Takroriy tekshiruvlar kamayadi, tahlil tezlashadi
Audit tavsiyalari ijrosi	Tavsiyalar bajarilishi muntazam kuzatilmaydi	Ijro xaritasi, muddat va KPI ko‘rsatkichlarini belgilash	Kamchiliklar real bartaraf etiladi
Kadrlar salohiyati	Ichki auditorlarning raqamli tahlil ko‘nikmalari yetarli emas	Doimiy malaka oshirish va sertifikatlash tizimini kuchaytirish	Audit sifati va kasbiy mas’uliyat oshadi

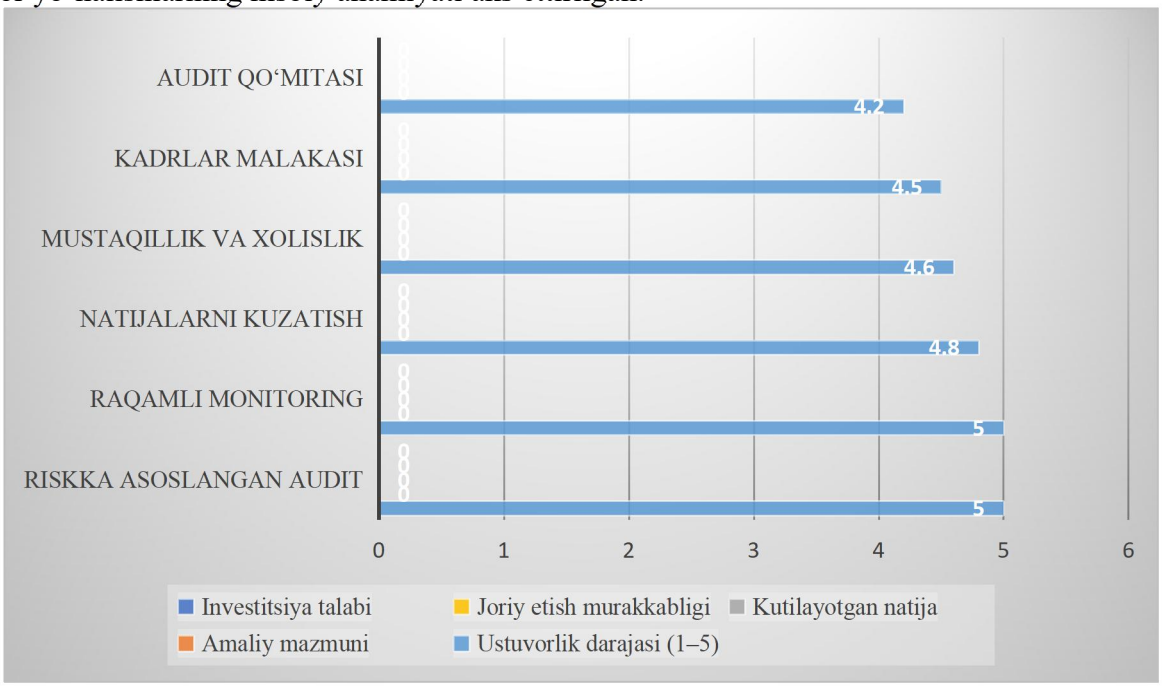
Manba: *muallif tomonidan O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi, davlat moliyaviy nazorati amaliyoti va xalqaro ichki audit tadqiqotlari asosida tuzildi.*

Jadvaldan ko‘rinadiki, ichki nazorat va ichki auditni takomillashtirish bir vaqtning o‘zida huquqiy, tashkiliy, metodologik, texnologik va kadrlar salohiyati bilan bog‘liq choralarni talab qiladi. Ayniqsa, davlat sektorida ichki auditning qiymati faqat xato va kamchiliklarni aniqlashda emas, balki ularning sabablarini bartaraf etish va kelgusida takrorlanishining oldini olishda namoyon bo‘ladi.

Ichki nazorat tizimini baholashda COSO modelining asosiy elementlaridan foydalanish maqsadga muvofiq: nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat tadbirlari, axborot-kommunikatsiya va monitoring. Ushbu elementlar davlat tashkilotlarining hisob, xarid, aktivlar,

kadrlar, xizmat ko‘rsatish va shartnomaviy munosabatlar jarayonlariga moslashtirilsa, nazorat tizimi yanada izchil va o‘lchab bo‘ladigan holga keladi.

Quyidagi rasmda davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirishda ustuvor yo‘nalishlarning nisbiy ahamiyati aks ettirilgan.

1-rasm. Davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirish ustuvor yo‘nalishlari

Manba: *muallif tomonidan mavzu doirasida ishlab chiqilgan tahliliy ma’lumotlar asosida tuzildi.*

Jadvalda davlat sektorida ichki nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari, ularning ustuvorlik darajasi, amaliy mazmuni hamda kutilayotgan natijalari aks ettirilgan. Tahlil natijalariga ko‘ra, riskka asoslangan audit va raqamli monitoring yo‘nalishlari eng yuqori ustuvorlik darajasiga ega bo‘lib, 5,0 ball bilan baholangan. Bu holat davlat tashkilotlarida nazorat tadbirlarini xavf darajasiga qarab rejalashtirish hamda operatsiyalarni real vaqt rejimida kuzatish zarurati ortib borayotganligini ko‘rsatadi.

Riskka asoslangan audit yondashuvi audit resurslarini eng muhim va xavf darajasi yuqori bo‘lgan jarayonlarga yo‘naltirish imkonini beradi. Natijada moliyaviy intizom buzilishlari, mablag‘lardan samarasiz foydalanish va korrupsion xavflar o‘z vaqtida aniqlanadi. Raqamli monitoring esa nazorat jarayonlarini avtomatlashtirish orqali ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish, kamchiliklarni aniqlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshiradi.

Natijalarni kuzatish yo‘nalishi 4,8 ball bilan baholanib, audit tavsiyalarining ijrosi ustidan nazoratni kuchaytirish muhimligini ko‘rsatadi. Amaliyotda ko‘plab audit tekshiruvlarida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha berilgan tavsiyalar to‘liq amalga oshirilmasligi kuzatiladi. Shu sababli tavsiyalar ijrosini muntazam monitoring qilish ichki audit samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Mustaqillik va xolislik ko‘rsatkichi 4,6 ballni tashkil etib, ichki audit xizmatining tashkilot rahbariyatidan ma’lum darajada mustaqil faoliyat yuritishi zarurligini ifodalaydi. Auditorlarning xolisligi ta’minlangandagina audit natijalari ishonchli va obyektiv bo‘ladi. Kadrlar malakasining 4,5 ball bilan baholanishi esa ichki auditorlarning zamonaviy audit standartlari, axborot texnologiyalari va risklarni boshqarish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini muntazam rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Audit qo‘mitasi yo‘nalishi 4,2 ball bilan nisbatan pastroq baholangan bo‘lsa-da, korporativ boshqaruv tizimini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Audit qo‘mitasi ichki audit faoliyati ustidan nazoratni kuchaytiradi, audit natijalarini muhokama qiladi va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar beradi. Bu esa tashkilotlarda hisobdorlik va shaffoflik darajasining oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Davlat sektorida ichki nazorat hamda ichki audit tizimini takomillashtirish budjet mablag‘laridan samarali foydalanish, moliyaviy intizomni kuchaytirish, korrupsiyaviy risklarni kamaytirish va davlat xizmatlari sifatini oshirishning muhim omilidir. Ichki nazorat tizimi kundalik boshqaruv jarayonlariga singdirilgan bo‘lishi, ichki audit esa ushbu tizimning ishonchliligi va samaradorligini mustaqil baholashi lozim.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ichki audit samaradorligini oshirish uchun riskka asoslangan rejalashtirish, raqamli monitoring, audit natijalarini kuzatish, kadrlar salohiyatini oshirish, audit xizmatining mustaqilligini ta’minlash va boshqaruv javobgarligini kuchaytirish zarur. Ayniqsa, “Davlat auditi” kabi raqamli tizimlarning joriy etilishi ichki auditni tezkor, dalillarga asoslangan va profilaktik mexanizmga aylantirish imkonini beradi.

Takliflar:

1. Davlat tashkilotlarida ichki nazorat reglamentlari COSO modeli elementlariga mos ravishda qayta ko‘rib chiqilishi lozim.
2. Ichki audit yillik rejalari risklar reyestri, risk matritsasi va muhimlik darajasi asosida shakllantirilishi zarur.
3. “Davlat auditi”, g‘aznachilik, davlat xaridlari va buxgalteriya axborot tizimlari o‘rtasida ma’lumot almashinuvini kuchaytirish maqsadga muvofiq.
4. Ichki audit tavsiyalari bo‘yicha ijro xaritasi, mas’ul shaxs, muddat va natija ko‘rsatkichi belgilanib, ularning bajarilishi muntazam monitoring qilinishi kerak.
5. Ichki auditorlar uchun raqamli audit, samaradorlik auditi, korrupsiyaviy risklar va xalqaro standartlar bo‘yicha malaka oshirish tizimi kuchaytirilishi lozim.
6. Davlat sektorida audit qo‘mitasi yoki audit natijalarini muhokama qiluvchi maslahat organlari faoliyatini bosqichma-bosqich joriy etish foydali bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-avgustdagi “Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 10-iyuldagi “Budjet mablag‘laridan foydalanish ustidan moliyaviy nazoratni kuchaytirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-100-son Farmoni.
3. Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to‘g‘risidagi nizom. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.
4. Davlat moliyaviy nazorat organlari va ichki audit xizmatlari faoliyatida “Davlat auditi” dasturidan foydalanish tartibi bo‘yicha normativ hujjatlar, 2025.
5. Giniyatullina, D. (2019). Improving Internal Audit in the Public Sector. Accounting. Analysis. Auditing.
6. Tananyan, V. (2024). Ways to Improve Internal Audit and Financial Control in Public Sector Organizations. Economics, Finance and Accounting.
7. Demina, I., & Krishtaleva, T. (2023). Organisation of Internal Controls and Financial Audits in the Public Sector Organisations. Accounting. Analysis. Auditing.
8. Masanja, C. (2022). Audit Committee and Internal Control Effectiveness in Public Sector Entities. Business Management Review.

9. Najah, E. A., & Omar, T. (2018). The Contribution of Internal Audit to the Improvement of Internal Control System. European Scientific Journal.
10. Rasheed, A., & Jothimuni, M. S. (2021). Fighting Corruption in the Public Sector by Implementation of Effective Internal Audit Function. The International Journal of Business & Management.